یہ وہ استفتاءآت ہین جو کہ بہ نسبت عقائد محمد مرتضیٰ جونپوری کے

علمای عراق سے کئے گئے جنکا پتہ اونکی کتابون سے ملتا ہے

اگرچہ یہ استفتاآت کشف الحال کے ساتھ بھی طبع ہو چکے ہین مگر

پھر اس کتاب مین شایع ہوتے ہین

پہلا مسئلہ

متعلق اس امر کے ہی کہ ایمہ علیہم السلام پر وزراء اللہ کا اطلاق صحیح ہی یا نہین چونکہ ذات باریتعالےٰ منزہ از نقص و احتیاج ہے اس مسئلہ مین پانچ عالمون کے فتوی شایع ہوتے ہین جنمین تصریح نفی اطلاق وزیر فرمایا ہے اور محمد مرتضیٰ کے فساد اعتقاد کو ظاہر کیا ہے سرکار حجۃ الاسلام حاجی مرزا محمد حسین حاجی مرزا خلیل طہرانی نجفی مدظلہ العالی۔ سرکار حجۃ الاسلام آقا شیخ عبداللہ مازندرانی نجفی مدظلہ العالی و سرکار حجۃ الاسلام آقا سید اسمٰعیل صدر مدظلہ و سرکار حجۃ الاسلام آقای شیخ فتح اللہ اصفہانی نجفی ملقب بشیخ الشریعۃ مدظلہ و سرکار حجۃ الاسلام آقا سید ابوتراب خونساری نجفی مدظلہ

بسمہ سبحانہ

مسئلہ۔ قد ورد عن الشارع تاییداً لما دل علیہ العقل ان اللہ تعالی لیس لہ شر[illegible]
کما فی القاموس حبأ الملک ای جلیسہ وخاصتہ الذی یحمل ثقلہ و یعینہ برایہ [illegible] الکتاب حتی انقل
عن اساس البلاغۃ وزیر الملک الذی یوازرہ اعباء الملک [illegible] و مدرکہ من العقل قاعدۃ
وزیر الملک الذی یحمل ثقلہ و یعینہ برایہ فضل المنعم [illegible] فی ہی مدرک جملۃ من المسائل الکلامیۃ
حسب ای الذی یعینہ برایہ فیصح [illegible] رع ولیل قاطع علیہ بخوف الالحاد والمیل عن
یکون وزیراً لہ یحمل ثقلہ [illegible] ب ومن الشرع قولہ تعالی وللہ الاسماء الحسنی فادعوہ
یعینہ ولوازمہ [illegible] اسمائہ قال فی المجمع یلحدون فی اسمائہ ای یمیلون فی صفاتہ الی
[illegible] والصاحبۃ والولد و تقولون علی اللہ ما لا تعلمون و ما فی

جواب

از سرکار شریعتمدار آیۃ اللہ فی العالمین آقائی آقا شیخ عبد اللہ المازندرانی تلمیذ حضرت شیخنا المرتضیٰ قدس سرہ بسم اللہ تعالی لم یظہر کونہ من متعدد المعنی لان ثقل الملک لیس حملاً حسیاً محمولاً علی کتفہ یحمل عنہ وزیرہ بل مایہمہ فی تدبیر الملک ہو ثقلہ فالمستشار للملک الذی یعینہ برایہ ہو الذی یحمل ثقلہ ومایہمہ فی تدبیر ملکہ ویرفع عنہ مایہتم بہ وعلی تقدیر کونہ متعدد المعنی فہو بجمیع معانیہ نقص احتیاج یجب تنزیہہ تعالی وتقدس عن ذلک واللہ سبحانہ ہو العالم حررہ الاحقر عبد اللہ المازندرانی ۔ النجفی

جواب

از سرکار شریعتمدار حجۃ الاسلام والمسلمین آیۃ اللہ فی العالمین آقائی آقا شیخ فتح اللہ الشہیر بشیخ الشریعۃ الاصفہانی بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الوزیر سواء کان ماخوذاً من الوزر او من الازر لیس سبیل استعمالہ فیما نقلہ السائل عن اہل اللغۃ سبیل استعمال المشترک اللفظی فی معانیہ ثم انہ منفی عنہ تبارک وتعالی بجمیع ہذہ الاطلاقات المودیۃ الی النقص فی کبریائہ جل جلالہ ودعوی الاطلاق فی النفی المنقول سخیفۃ جداً ینبغی التحرز عن مثلہا حررہ الجانی فتح اللہ المازندرانی

جواب

از جناب شریعتمآب ملاذ العلماء الانجاب والفقہاء الاطباب سرکار آقا سید ابو تراب الخونساری النجفی مدظلہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ علی نوالہ وصلی اللہ علی محمد نبیہ وآلہ وبعد فلا یخفی ان لفظ الوزیر اما مشتق من الوزر بالکسر بمعنی الثقل لانہ یحمل ثقل الامیر او من الوزر بفتحتین بمعنی الملجاء لان الامیر یلتجی الیہ فی امرہ وتدبیرہ ومنہ الموازرۃ او من الازر بمعنی القوۃ فعیل بمعنی مفاعل کالعشیر والجلیس فلبست ہمزتہا واواً کقلبہا فی ازر ووزر وقیل ان ازر ووزر کارخ وورخ وکیف کان ففی مفہومہ ماخوذ لغۃ وعرفاً واشتقاقاً ان یکون اتخاذہ للحاجۃ الی مشورتہ والاعتصام برایہ وحملہ اعباء الملک واثقالہ والتقوی بہ وحیث ان الباری تعالی ہو الغنی المطلق عن الخلق لمنافات الحاجۃ للوجوب الذاتی فہذا المعنی ممتنع فی حقہ عقلاً وشرعاً قال امیر المومنین علیہ السلام فی الخطبۃ المتالیۃ عن الالف المرویۃ فی مطالب السؤل لیس لہ شریک فی ملکہ ولم یکن لہ ولی فی صنعہ جل عن مشیر ووزیر … ومعین وظہیر

قال السجاد علیہ السلام … ولم

ان كان للحاجة فهو محال عقلا كما سمعت وان كان لا للحاجة بل لمجرد الكرامة والتشريف كاتخاذه ابراهيم

خليلا ومحمدا حبيبا ولكونه من شئون السلطنة كاتخاذه الانبياء سفراء الى خلقه والائمة خلفاء في ارضه

والملائكة جنودا مامورين في عوالم خلقه وامره فهو غير معقول لخروج مثله عن مفهوم الوزير عرفا ولغة لما سمعت

من عدم صدقه على غير المنصوب للمشورة والاستعانة برايه وكون الحاجة داخلة في مفهومه عرفا ولغة لا

يقال ان عدم الصدق حقيقة مسلم ولكن لا مانع من اضافة الوزير اليه تعالى وارادة انه بمنزلته

توسعا ومجازا كاضافة الخليل والحبيب اليه والعرش والكرسي وغيرها مما ورد في الكتاب

والسنة ولم يرد منه الا المجاز لامتناع حقيقة بالنسبة اليه تعالى لانا نقول ان المانع عنه

اولا ان التوسع في ذلك غير جائز لغة لانه انما يجوز استعمال الشئ توسعا ومجازا حيث يمكن استعماله

حقيقة وقد سمعت انه لا يجوز اضافة المشير والوزير الى الله تعالى حقيقة فلا تجوز توسعا ايضا وذلك

مثل انه انكرنا على النصارى القائلين بان المسيح ابن الله مدعين بانه على وجه التوسع وارادة

الكرامة كقولنا ابراهيم خليل الله ومحمد حبيب الله وقلنا لهم بانه غير جائز لانه لا تصح اضافة الولد اليه

تعالى حقيقة فلا تجوز توسعا الا ترى انه لا يصح ان يقال تمنى شاب شيخا والنسان جمادا لاستحالة استعمال

هذه اللفظة في هذا الموضع ولا ينتقض هذا باضافة الخلة الى ابراهيم والمحبة الى نبينا والعرش والكرسي اليه

فان معنى الخلة والمحبة حاصل في ابراهيم ونبينا حقيقة والعرش والكرسي مخلوقان له تعالى فاضيفا اليه اضافة

المخلوق الى خالقه نحو اضافة الروح اليه في قوله تعالى ونفخت فيه من روحي وبالجملة ان ما يقرب من هذا المعنى قد ورد

في مقام الاحتجاج على النصارى في رواية مروية في احتجاج الطبرسي ره ولا يحضرني الكتاب حتى انقل

الرواية فلاحظ وثانيا ان من المحقق في محله ان اسماء الله تعالى وصفاته توقيفية ومدرك من العقل قاعدة

وجوب دفع الضرر المحتمل وقبح سلوك طريق غير مامون الخطر التي هي مدرك جملة من المسائل الكلامية

وغيرها فان في وصفه تعالى وتسميته بما لم يرد من الشرع دليل قاطع عليه خوف الالحاد والميل عن

قانون الادب بما يوجب استحقاق العقاب ومن الشرع قوله تعالى ولله الاسماء الحسنى فادعوه

بها وذروا الذين يلحدون في اسمائه قال في المجمع يلحدون في اسمائه اي يميلون في صفاته الى

غير ما وصف به نفسه فيدعون له الشريك والصاحبة والولد وقوله تقولون على الله ما لا تعلمون وما في

[illegible] في الكافي والوافي والبحار قد عقدوا

ابالحسن علیہ السلم عن شئی من الصفۃ قال لاتتجاوز مافی القرآن وروایہ محمد بن حکیم کتب ابوالحسن موسٰی بن جعفر الی ان اللہ اعلی واجل و اعظم من ان یبلغ کنہ صفتہ فصفوہ بما وصف بہ نفسہ وکفوا عما سوی ذالک ومنہا غیر ذالک ومن المعلوم ان اضافۃ الوزیر والمشیر الیہ تعالی فی معنی وصفہ تعالی بکونہ ممن لہ الوزیر والمشیر فلو سلم جواز الاطلاق مجازاً بحسب اللغۃ لم یجز ذالک شرعاً لما سمعت من القاعدۃ التوقیفیۃ والاطلاق ما دل علی نفی الوزیر والمشیر لہ من النصوص الکثیرۃ التی لاحاجۃ الی ذکرہا کما لایخفی و تحصل مما ذکرنا ان اثبات الوزیر والمشیر للہ تعالی غیر جائز لوجہ من الوجوہ ومعنی من المعانی اصلاً ہکذا ینبغی تحقیق ہذا الموضع والحمد للہ علی ما الہم وصلی اللہ علی محمد خاتم انبیائہ وسلم۔

حررہ العبد الاثم الجانی ابوتراب الخونساری النجفی فی اوائل شہر جمادی الثانی من شہور سنہ ۱۳۲۱ ہجری

جواب

از سرکار شریعتمدار حجۃ الاسلام والمسلمین آقائی آقا سید اسماعیل صدر مدظلہ العالی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم وبہ نستعین جمیع معانیہ المذکورۃ منفی عنہ تعالی شانہ وتقدست اسمائہ لو کان المراد ان الوزیر من حیث ہو اصالۃ یحمل ثقلہ ویعینہ برایہ لانہ ح یکون لحاجۃ جلت عظمتہ الیہ فہو جل جلالہ غنی عن العالمین فالحمد للہ کما ہو اہلہ ومستحقہ سبحانہ سبحانہ سبحانہ۔ حررہ الراجی ابن صدر الدین العاملی۔

جواب

حضرت حجۃ اللہ البالغہ وآیتہ الباہرہ سرکار حاجی مرزا محمد حسین مرزا خلیل طہرانی نجفی مدظلہ العالی

بسم اللہ الرحمن الرحیم اعتقاد ما فرقہ امامیہ بر این است کہ ان اللہ ہو الخالق الباری المصور وان اللہ ہو الرزاق ذو القوۃ المتین وائمہ علیہم السلام شفعاء روز و بندگان نیک خدا میباشند و اینکہ خداوند تعالی شریک و وزیر و معینی در ہیچ امری از امور ندارد و اعتقاد غیر از این کفر و باطل است۔

دوسرا مسئلہ

امام حسین رضی اللہ عنہ کے سات بیٹے دینی کے متعلق جو کہ عوام میں مشہور ہیں جناب حاجی مرزا محمد حسین حاجی مرزا خلیل اور جناب آقا شیخ محمد علی نخجوانی نجفی ان دونوں بزرگواروں نے واقعی کیفیت اور سچے اعتقاد کو برخلاف محمد مرتضے بیان فرمایا ہے۔ ادام اللہ ظلکم

در اینکہ میان عوام اہل ہند [illegible]

پس جبرئیل نازل شد واز جانب خدا پیغام آورد که برای این شخص پسری مقدر نشده است
و شما از برای او دعا نفرمایید پس باستماع این حضرت غمگین شدند در این اثنا که حضرت محزون
نشسته بودند ناگاه امام حسین علیه السلام حاضر خدمت جدش شد و سبب حزن آنحضرت
را پرسید حضرت رسول واقعه و قضیه محتومه خدا را بیان فرمود امام حسین ع عرض نمود
که من باو یک پسر عطا نمودم حضرت رسول امام حسین را منع فرمود که این حرف مگو امام
حسین عرض نمود که من دو پسر باو دادم باز حضرت رسول منع فرمود مع القصه هی حضرت
رسول منع میفرمود و امام حسین اصرار می فرمود تا که نوبت به هفت پسر رسید که ناگاه جبرئیل
نازل شد و حضرت رسول را از منع فرمودن امام حسین منع نمود بواسطه این روایت
اغلب عوام را اعتقاد آن است که حضرت امام حسین اختیار
داشت بر پسر دادن و باین وجه میشود که از حضرات آئمه طلب اولاد بنماید زیدی در مقام
ارشاد عوام در رساله خود نوشت که باین روایت نمیشود که تمسک بنمائیم براینکه حضرات آئمه
علیهم السلام خودشان اولاد میدادند زیرا که اولاً سند این روایت معلوم نیست و ثانیاً
بر فرض تسلیم میتوان گفت که چونکه حضرت امام حسین بآن شخص وعده داده بود خدا نخواست
که کسر قلب آن جناب نماید پس وعده آنحضرت را امضا فرمود نه اینکه حضرت امام حسین مختار
قضا و قدر بودند و معاذالله معارضه با حکم ربانی می نمودند و این در عادت و سیرت آنحضرت
داخل بود عمروی در رد این مقوله زیدی می نویسد که بهر وقت اراده هر محالی را بالقوت موجود به
الهیه ممکن نمودن در عادت و سیرت آئمه علیهم السلام داخل بود پس بفرمایند که مقوله زید
در این باب صحیح و مطابق اعتقادات فرقه اثنا عشریه است یا مقوله عمرو جواب را واضح
تحریر بفرمایند تا موجب هدایت عوام شود بینوا توجروا - جواب از سرکار شریعتمآب العالم
الربانی و الفقیه الصمدانی حجة الاسلام و المسلمین آیة الله فی العالمین آقای آقا
حاجی مرزا محمد حسین مرزا خلیل قدس سره -

بسم اللہ الرحمن الرحیم اعتقاد ما امامیہ بر این است کہ آئمہ علیہم السلام
بندگان نیک خداوند متعال و شفعاء نزد او میباشند و بہیچ وجہ بانفسہم
قادر بر تغییر قضا و قدر الٰہی نخواہند بود و اعتقاد غیر از این باطل است۔

الراجی محمد حسین

جواب سرکار حجۃ الاسلام حامی شریعۃ سید الانام سرکار آقائی آقا شیخ محمد علی نخجوانی مدظلہ العالی۔

بسم اللہ الرحمن مقولہ عمرو صحیح نیست بیان این اجمال بر وجہ اختصار این است کہ در استدلال
بر خبر واحد کہ عبارت از غیر متواتر محفوف بہ قرائن قطعیہ بر صدور ست چہار امر باید احراز شود
بعد از احراز این چہار امور استدلال صحیح است و اگر یکی از این امور مفقود شد استدلال
صحیح نیست اول احراز صدور از امام علیہ السلام و این روایت مشہورہ بین عوام ہند
با اینکہ رب شہر ۲۷ اصل لکھاور کتب معتبرہ کہ محل استنباط احکام و اخذ معالم دین است
معلوم نشدہ است وجودش تا اینکہ رجال واقعہ در سند ملحوظ شود کہ جامع شرائط اعتبار
ہست یا نہ پس بر مدعی صدور این روایت لازم است کہ سند این روایت مشہورہ
را اثبات کند و بنویسد بخدمت علمای اعلام تا اینکہ ملاحظہ اوصاف رجال واقعہ
در سند بشود۔ دوم جہت صدور است و اقل مراتب احتمال درین روایت مشہورہ
دو جہت است اول اینکہ در مقام اظہار جلالت و قرب و منزلت حضرت سید الشہدا
ارواحنا لہ الفدا بودہ کہ از برای امت و عامہ ناس معلوم کند با اینکہ جبرئیل علیہ السلام
حضرت رسول را منع کرد از دعا حضرت سید الشہدا دعا فرمود مستجاب شد کہ مراد از سن
عطا کردم این باشد و نسبت فعل بخود از این جہت است کہ اگرچہ دعا می فرمودند حضرت
احدیت عطا می فرمود و صحت این نسبت در محلش مقرر است دوم اینکہ در مقام
بیان تفویض اولاد عباد بحضرت سید الشہدا ارواحنا لہ الفدا وارد شدہ است پس
بر مستدل لازم است کہ اثبات کند کہ جہت صدور ثانی است و از برای منکر احتمال
اول کافی است سیم دلالت حدیث و روایت است و آن موقوف است بر ملاحظہ

متن حدیث و روایت که کلام امام عبارت از این متن است و این روایت مشهوره
بین عوام هند نقل بمضمون است و استدلال بر نقل بمضمون در جمیع موارد درست
نیست پس بر مستدل باین روایت لازم است که متن روایت را مضافاً بر رجال
سند بدست دهد و معلوم نمایند تا ملاحظه دلالت شود چهارم عدم معارض اقوی
از عقل و نقل و هر دو در این مقام موجود است به تقریب اینکه ظاهر روایت مشهوره
بنحو مسطور که جبرئیل نازل شد و حضرت رسول را منع نمود از دعا در حق آن شخص این
است که این تقدیر الهی در حق آن شخص حتمی بوده است نه تعلیقی چنانچه از بیان حضرت
رسول لسید الشهداء ظاهر میشود و در معقول و منقول مقرر است که قضای حتمی الهی مثل
محال ذاتی قابل تبدیل نیست و آنچه قابل تبدیل است تقدیر تعلیقی است که بتعبیر از او
بر بلوغ محو و اثبات میکنند و از اول بام الکتاب که علم او مختص حضرت احدیت
است و از این جهت بدا را که اعتقاد امامیه است تفسیر نموده اند باظهار ما اخفی نه
ظهور ما خفی و این مستلزم جهل است با اینکه اطاعت حضرت رسول چنانچه بر کافه
مکلفین واجب و لازم است بر خود حضرت سید الشهداء و ائمه علیهم السلام
هم واجب و لازم است پس با تاکید حضرت رسول در منع دعای حضرت سید الشهداء
مخالفت آن بزرگوار منافی اذله عصمت امام علیه السلام است که با عقل و نقل
ثابت شده است بلکه مخالفت خود حضرت احدیت است زیرا که مخالفت رسول
مخالفت حضرت احدیت است مضافاً بر اینکه روایت مشهوره که حضرت سید الشهداء
فرموده اند که من باو یک پسر عطا نمودم ظاهر است در تفویض و عقل و نقل هر دو صریح
است که تفویض در خلق و رزق و اولاد و احکام در حق غیر حضرت احدیت کائناً
من کان باطل است بلکه ظاهر روایت مشهوره با قول به تفویض هم جمع نمی شود
زیرا که ظاهر منع جبرئیل حضرت رسول را این است که حضرت رسول قادر با عطای

اولاد بآن تخصص بنوده این مطلب در دست حضرت احدیت است و ظاهر کلام
حضرت سید الشہدا کہ من باو یک پسر عطا نمودم اینست کہ تفویض اولاد بخصوص
حضرت سید الشہدا شده است و قائلین بہ تفویض بہ تفکیک قائل نشده اند
دانہ مجموع این کلمات ظاہر شد فساد قول عمرو کہ ہر محال را القوت موہوبہ الٰہیہ
ممکن مے نمودند بلکہ ظاہر عموم قول او ہر محالے را اعم از محال ذاتی و عرضی است
و در معقول و منقول ثابت و مقرر است کہ محال ذاتی مثل شریک باری ایجاد
نمودن در خارج از مورد قدرت و اراده حضرت احدیت خارج است و ازین جہت
اطباق نموده اند اہل معقول و منقول کہ مورد معجزه کہ فعل اللہ است بر محال ذاتے
تعلق نمی گیرد و لازم کلام عمرو اینست کہ حضرت سید الشہدا از حضرت احدیت
باشد و این باطل است پس اعتقاد اہل حق کہ حضرت سید الشہدا اختیار داشت بر
پسر دادن بر این نحو بوده باشد کہ ہر کس از شیعیان او بلکہ مطلقاً بہ حضرت
امام حسین متوسل شد و او را در درگاه حضرت احدیت شفیع خود قرار داد
حضرت احدیت او را محروم نمی فرماید در دنیا و آخرت زیرا کہ آن حضرت باب
نجات امت است چنانچہ تمام اولیا و انبیا در مقام حاجت
حضرت امام حسین را شفیع خود قرار می فرمودند کہ ذکر موارد
اینہا را محل قابل نیست۔ حررہ الاقل الخلیفہ بل لاشئ فی الحقیقۃ محمد علی النخجوانی الغروی

لملک لا الہ الا اللہ
لحق المبین محمد علی عبدہ

تیسرا مسئلہ متعلق اسکے کہ خدا رزق اور اولاد اور شفا دیتا ہے نہ ائمہ علیہم السلام البتہ ائمہ
علیہم السلام شفیع اور وسیلہ ہیں اور اسمیں بطلان تفویض جسکے قائل محمد مرتضی اپنی نافہمی سے
ہیں مذکور ہے۔ جناب حجۃ الاسلام آقا سید علی تبریزی نجفی اور جناب حجۃ الاسلام آقا شیخ علی
نہاوندی۔ جناب آیۃ اللہ فی العالمین سرکار حاجی مرزا محمد حسین حاجی میرزا خلیل طہرانی نجفی
مدظلہ نے بخوبی فساد اعتقاد محمد مرتضی کو مبین فرما دیا ہے۔

ما قولکم مدظلکم العالی - اعتقاد باینکه چونکه آئمه معصومین علیهم السلام وزراء و نواب خدا هستند پس
از آنها استرزاق و استیلاد و استشفا به این عقیدت که خود ایشان رازق و معطی و واهب اولاد
و شافی هستند صحیح است یا باطل -

جواب جناب شریعتمآب حجة الاسلام آقای آقا سید علی تبریزی نجفی مدظله العالی -

جواب این مطلب بعبارة اخرای تفویض است و در مذهب امامیه رضوان الله علیهم بطلان
این اعتقاد اظهر من الشمس است بلی آئمه علیهم السلام نواب هستند در تبلیغ احکام و بیان مصالح
و مفاسد چنانکه وظیفه نواب این است نه اینکه تکوینیات را تفویض ایشان کرده است
بحیثیکه ایشان باراده مستقله خود شان خلق میکنند و رزق میدهند
از این مسائل معلوم میشود که معتقد اینها کشفی و شیخ احمدی است ضال
و مضل است بلکه بعض اعتقادات طائفه کشفیه موجب کفر است -

حرره الجانی الحاج السید علی التبریزی الغروی - جواب از سرکار شریعتمدار
حجة الاسلام والمسلمین آقای آقا شیخ علی نهاوندی نجفی باطل است الراجی علی النهاوندی عفی عنه

ما قولکم مدظلکم العالی - اعتقاد باینکه خدا قدرت خود را بنسبت خلق و رزق و شفا دادن بآئمه
علیهم السلام تفویض فرموده است صحیح است یا باطل -

جواب حجة الاسلام سرکار آقای آقا سید علی تبریزی نجفی مدظله العالی - این اعتقاد غلط و
فاسد است و صاحبش گمراه است و خلاف مذهب امامیه است زیرا که اعتقاد امامیه
این است که خود واجب الوجود رزاق و شفا دهنده است تفویض مطلقا باطل است
بلی آئمه سلام الله علیهم واسطه فیض و شفیع هستند هر کسیکه متوسل آئمه اطهار علیهم السلام بوده
باشد ناامید از رحمت و مرحمت خدا نخواهد شد شفا در تربت سید الشهداء
روحی له الفداء از قبیل خواص است خداوند جل و مقرر فرموده است

حرره الجانی السید علی التبریزی النجفی

جواب سرکار شریعتمدار آقائی آقا شیخ علی نهاوندی باطل است الراجی علی النهاوندی عفی اللہ عنہ۔

بسمہ تعالی۔ سوال از آئمہ طاہرین علیہم السلام طلب اولاد و طلب رزق و خلق و حیات و ممات خواستن باین اعتقاد کہ ایہنا وزراء و نائب خدا ہستند جائز است یا نہ بینوا توجروا

جواب حضرت حجۃ الاسلام کہف الانام باب الاحکام سرکار حاجی مرزا محمد حسین مرزا خلیلی مدظلہ آنہا را شفیع قرار دادن عیب ندارد و اما آنہا را وزیر یا معطے دانستن غلط است

یہ مسئلہ متعلق اسکے ہے کہ عبادت مین فقط تقرب خدا سے کرنا چاہیے ورنہ باطل ہوگے جیسا کہ تمام فقہاے امامیہ کا اتفاق ہے بخلاف محمد مرتضیٰ کے کہ آئمہ سے بہی تقرب روا رکھا ہے اور وجہ اللہ ہونے کی وجہ سے آئمہ علیہم السلام کو درجہ معبودیت کا معاذ اللہ مستحق سمجھا۔ جناب سید علی تبریزی اور جناب شیخ علی نہاوندی نے بخوبی بطلان اعتقاد و مقصود محمد مرتضیٰ انکی بیان فرمایا ہے۔

ما قولکم مدظلکم العالی۔ اعتقاد باینکہ در چیزہائیکہ در صحت آنہا یا در ترتب ثواب بر آنہا ارادہ وجہ اللہ معتبر است تقرب بآئمہ معصومین علیہم السلام و توجہم بجا آوردن عیب ندارد چونکہ آنحضرات وجہ اللہ ہستند صحیح است یا باطل۔

جواب از سرکار حجۃ الاسلام ملاذ الانام آقا سید علی تبریزی النجفی مدظلہ العالی۔ معنی ارادہ وجہ اللہ اینست کہ اعمال بروجہ خلوص و تذلل و خضوع آوردہ بشود وقتیکہ اعمال باین عنوان بوجود خارجی آمد تقرب و نزدیکی در خدمت حضرت رب جلیل حاصل میشود و بعبارۂ اخری خلوص و تذلل در مقام عبودیت روح عمل است و از ارباب عمل را باطل میکند چونکہ از خلوص و تذلل بنحویکہ لایق واجب الوجود است عاریست پس بنا بر این مذلیۃ غیر ذات معبود مطلق چہ بالاستقلال و چہ بالواسطہ در عنوان عبودیت موجب بطلان عمل بلکہ موجب شرک و ہادم اساس عبودیت خالصہ کہ لائق ذات احدیت است خواہد بود

اینست که ریاء عبادت را باطل میکند باتفاق الاخبار و کلمات الاخیار چونکه ریا مستلزم شرک
است و هم منافی اخلاص است در حقیقت معبود خود را فقطره قرار میگذارد برای تقرب بمخلوق
خلاصه در مرحلهٔ عبودیت فرق ندارد در بطلان عمل چه آئمه علیهم السلام را شریک معبود قرار بدهند
وجه غیر ایشان را پس عمل را بیاورد بعنوان اینکه آئمه علیهم السلام معبود است و لو بلحاظ اینکه
ایشان وجه الله باشند مثل عبادة کردن شمس است بعنوان بزرگی و اتم مظهر نور احدیت بودن و
عبادة قمر است بلحاظ اینکه مربی اجزاء سفلیه است و این شرک اول مرتبه کفر است و مجرد اطلاق
وجه الله بآئمه علیهم السلام مصحح عبودیت بایشان نمی باشد کما اینکه آیه شریفه اینما تولوا فثم وجه الله مصحح
نماز بهر جانب نمی باشد اطلاق وجه الله بآئمه علیهم السلام مثل اطلاق عین الله و ید الله از باب
تنزل است چونکه در وجه موجودات اظهر اعضاء و اشرف اجزاء است و آئمه علیهم السلام
نسبت ببایر عباد اشرف و اکمل هستند بلکه علت وجود تمام موجودات هستند لهذا التشبیه بوجه الله
شده است این معنی ربط ندارد که ایشان را بلحاظ اینکه وجه الله اطلاق شده معبود قرار
داده شود و لازمه این مطلب اینست که کسی از ایاک نعبد قصد آئمه را بکند بلحاظ اینکه
ایشان وجه الله هستند ضرر ندارد و حال اینکه این کفر محض است خلاصه قصد آئمه علیهم السلام را در
عمل وجهی ندارد و هرگاه بعنوان معبودیة قصد شد موجب شرک است بلی هرگاه مراد سائل قصد
تقرب بآئمه علیهم السلام باین نحو بوده باشد که چون امتثال باوامر و نواهی خدا محبوب ایشان و دلخواه
آن حضرات است پس از این جهت تقرب محبوبیا بحضرات علیهم السلام این معنی اگرچه عیب ندارد
موجب فساد عمل نمی شود لکن ترتب تقرب باین معنی احتیاج بقصد ندارد
بلکه قهراً مترتب میشود. حرره الجانی الحاج حاجی سید علی التبریزی الغروی —
جواب از سرکار حجة الاسلام آقا شیخ علی النهاوندی اگر نظر بارادهٔ وجه الله
ندارد باطل است و آئمه که وجه الله هستند معنی دیگر دارد الراجی علی النهاوندی

یہ مسئلہ متعلق اس لیے ہے کہ ہر محال کا ممکن کر دینا سیرت عادتہ آئمہ میں نہ تھا بلکہ اسکا اعتقاد

ضروری ہے کہ فقط محال عادی کا امکان عند الضرورت مثل اظہار معاجزہ وغیرہ کی جانب
خدا سے اون بزرگوارون کے ہاتھ پر ہوا۔

ما قولکم مدظلکم العالی اعتقاد باینکہ آئمہ معصومین علیہم السلام سیرت مستمرہ و عادت جاریہ شان
این بود کہ ہر امر محال را بہ قوت موہوبہ الٰہیہ ممکن میفرمودند صحیح است یا باطل۔

جواب از سرکار حجۃ الاسلام والمسلمین عضد الملۃ والدین آقا سید علی تبریزی نجفی مدظلہ۔
عجب است از شخص عاقلی کہ این مطلب را اعتقاد دارد زیرا کہ این مطلب خود مشتمل
متناقض است بجہت اینکہ محال آنست کہ ممکن نشود چنانکہ ممکن آنست کہ محال نشود والا
از محال بودن بیرون میشود پس این غیر معقول را نسبت بائمہ اطہار علیہم السلام دادن کاشف
است کہ معتقد این مطلب ہیچ سواد ندارد و از مطالب علمیہ بالمرہ عاری بلکہ بہرہ از علم منطق ندارد
وفضلا از اصول و فقہ خلاصہ این اعتقاد باطل و عاطل است حررہ الجانی الحاج سید علی التبریزی النجفی

یہ استفتار بہ نسبت اون عقائد کے ہوا ہے جنکو یا تو نہ سمجھنے سے یا بغض وحسد کی وجہ سے
محمد مرتضی نے علمائے لکھنؤ اور بعض علمائے عراق سے بے اصل اور خلاف واقع استفتا
کر کے خواجہ صاحب کو مفت کافر بنوا دیا اور جھوٹ مشہور کرا دیا کہ کتاب علمائی نظر سے
گذرانے کے بعد حکم حاصل کیا گیا حالانکہ بعد تحقیق معلوم ہوا کہ کتاب پر خواجہ صاحب
کے یہ حکم نہین ہوا اور استفتار کا تو قاعدہ یہی ہے کہ جو سوال ہوگا مطابق اوسکے
جواب ملیگا اگر کوئی کسی عالم سے پوچھیگا کہ ایک شخص معاذ اللہ قائل وجود خدا کا ہے
تو ضرور جواب مین کفر ہی آویگا۔ الغرض جناب شریعت مآب آقا شیخ فتح اللہ نجفی اصفہانی
الملقب بشیخ الشریعۃ اور سرکار حجۃ الاسلام آقائی آقا شیخ عبد اللہ مازندرانی نے بخوبی برأت
جناب خواجہ صاحب کی بعد ملاحظہ عقائد مذکورہ فرمائی اور جناب شیخ الشریعۃ نے تو صاف لفظون
مین تحریر فرمایا ہے کہ جنے اونکی تکفیر کے اوسنے اظہار اپنی جہل و نادانی کا کیا اور بعد از ین ایک عبارت
مجلسی علیہ الرحمۃ نقل کی جسکا مضمون مطابق عقیدہ خواجہ صاحب و جمیع مسلمین ہے جسکا ذکر

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ما قولکم مد ظلکم العالی علی رؤس الاوانی والاعالی در اینکه مولوی خواجه عابد حسین سہارنپوری از
اہل علم و آئمه جماعت است و از تلامذه اجلّه علمای ہند و اعتقادیه مجلسی را بجہت انتفاع عامه
مؤمنین به لسان ہندی ترجمه نموده بطبع رسانیده است رساله در نذر نوشته است که مشتمل
بر فروعات نافعه است و چونکه عوام اہل ہند در مقام نذر خبطہاے عظیم دارند مثل اینکه بعض
نذور را مرتبط به معبود کفار مینمایند و بعض نذر را ربط به پیران و اکابر صوفیه میدہند این قسم از
نذوره را استیعاب نموده بیان کرده است که از این قبیل نذرہا که میکنند جائز نیست و خلاف
شعار اہل ایمان است و پارهٔ از نذوریکه براے حضرات آئمه علیہم السلام میکنند طریقه ایشان
این است که حضرات معصومین را مخاطب مینمایند و میگویند که اگر شما بمن پسر بدہید اگر شما بمن
شفا بدہید برای شما روضه خوانی یا امر فلان میکنم مولوی خواجه عابد حسین مذکور ارشاداً للعوام
دران رساله خود بحث از استعانت نمودن بحضرات معصومین در استخلاف و استرزاق و استیلاد
و استشفا نموده است و آنرا منقسم باقسامی نموده است دو قسمی را که بطریق توسل و تشفع بحضرات
معصومین بوده باشد تصحیح و تجویز نموده است چنانچه در آخر اقسام مذکوره ذکرش خواہد آمد
و گفته است که طلب رزق و اولاد و شفا از حضرات معصومین علیہم السلام باین اعتقاد که
ایشان خود بالاستقلال قدرت براین امور دارند کفر است و شرک و باین اعتقاد که خداوند عالم
این امور را بایشان سپرده است داخل در تفویض و تالی شرک است و باین اعتقاد که بحکم خدا
آن حضرات قدرت براین امور و غیر اینہا داشتند قول واقع است که دلیلی براین مطلب
نیست و اگر در طلب رزق و شفا و اولاد آن حضرات را مسئول و مدعو قرار دہد و از خود ایشان
بخواہد که شما بدہید باین اعتقاد که ایشان ہرچه میخواہند خدا میکند باین عقیدت که کلیهٔ
افعال خدا تابع مشیت آن حضرات است پس ہر چیز را که میخواہند خدا حتماً و جزماً او را

بامره یعملون بدون مشیت وحکم باریتعالی آن حضرات چیزی نمیکنند هرچه را خدا حکم میفرماید
بجامی آورند پس در این چیزها بلا واسطه خدا را مدعو قرار دادن و باو ملتجی شدن زیبا است و در
قران شریف است مَن ذا الّذی یشفع عندہ الا باذنه بعد از احراز اذن شفاعت میکنند و در
جمیع حاجات شیعه ماذون بودن آنحضرات در شفاعت باین معنی که آنحضرات جمیع حاجات
شیعه را در بارگاه احدیت عرض بفرمایند پس بنابراین ما را باید که جمیع حاجات خود را با ائمه
علیهم السلام عرض بنمائیم محض احتمال است سلمنا لکن ضرور نیست که هر سوال ما را حضرات
ائمه امضا بفرمایند سلمنا لکن اختیار و تفویض از این ثابت نمیشود پس افعال مختصه بخدا را
بآن حضرات نسبت دادن و از ایشان استخلاق و استشفاد استرزاق نمودن صحیح نیست
و اگر مراد از اینکه شما روزی بدهید شما اولاد بدهید شما شفا بدهید این باشد که حضرات ائمه علیهم السلام
بحکم خدا بکنند و بخدا عرض نموده بفرمایند تا برسند و امداد بفرمایند پس علاوه بر مضامین مذکوره بالا
صحت این تاویل در اموری ممکن است که خدا آن امور را بواسطه دیگری میکند نه مطلقاً
باآنکه خلاف سیرت سلف صالح است این قسم از استمداد و استعانت از ارواح
طیبه منقول نشده است و در زمن معصومین علیهم السلام در میان اصحاب ائمه علیهم السّلام
و خواص شیعه و عوام ایشان مروج بودن آن معلوم نیست و اگر اعجاز طلبی است پس برای
آن محل و موقعی است بهرحال در تصدیق عموم قدرت ائمه علیهم السلام باین معنی که قدرت
رزق و شفا و اولاد دادن هم داشتند کلام است و مصراع ترحّم یا نبیّ الله ترحّم از اقوال
صوفیه است و قصهٔ نجات دادن قیس و جهاز یعنی مرکب بحری وغیره که در کتب مناقب معاجز
مندرج است و در مراثی نظم شده است مثبت مسائل فقهیه و منتهای عقائد دینیه نمی تواند شد
پس بهر تقدیر در این مقام در استعانت نمودن در این اشیاء از گفتن یا امام جعفر صادق و یا
حضرت عباس مح گفتن یا الله بهتر است و اگر از این کلمات که شما روزی بدهید شما اولاد بدهید

مرقوم است یعنی در این مقام از گفتن یا علی مدد بفرمائید او لا و بدهید مثلاً مقصود این باشد
کہ یا امام شما از خدا بخواهید و سوال بفرمائید کہ خدا مطلب بر آورد و قاضی الحاجات بمرادم برساند
پس احتمال صحت قوی است لکن تاہم بہتر و انسب ہمین است کہ بجاے این الفاظ مشتبہ
الفاظی را استعمال بنماید کہ صریح در توسل بوده باشند چنانچہ در کتب مذکوره مروی است و
از خدا ابلاواسطہ بخواهد و حضرات آئمہ را وسیلہ خود قرار دہد و باین نحو بگوید کہ یا اللہ بتصدق آئمہ
معصومین حاجتم را بر آور و این طریقہ از ہمہ طرق اعلی و بہتر است چنانچہ در میان علما و فضلا ہمین
طریقہ دائر و سائر است این است ترجمہ کلام مولوی خواجہ عابد حسین در مقام بیان کیفیت
استعانت و در مقام اینکہ نذور خود را بائمہ علیہم السلام مرتبط میکنند گفتہ است انچہ محصلش
این است کہ چونکہ نذر عبادت است و عبادت مختص بخدا است پس ربط دادن نذر بائمہ
علیہم السلام و بجاے للہ للحسین مثلاً گفتن صحیح نیست مگر اینکہ تاویلی نموده شود و گفتہ شود
کہ مقصودش این باشد کہ ما آن فعل را قربۃً الی اللہ بجامی آوریم و ثواب آن را ہدیہ ان حضرت
می نمائیم و بعید نیست کہ ہمین مراد عوام شیعہ ہم بوده باشد غرض ازاین سوال این است
کہ شخصی از عبارت مذکوره مولوی خواجہ عابد حسین چنین فہمیده است کہ خواجہ صاحب
معتقد این است کہ آئمہ مقبول الشفاعت و مستجاب الدعوات نیستند و استعانت و خطاب نمودن
بحضرات ایشان شرک است و استشفاع بآنحضرات سلام اللہ علیہم جائز نیست و شفاعت مقبولہ ہمین
منکر است پس از مذہب شیعہ خارج شد بلکہ از دائره اسلام خارج شد بلکہ مرتد فطری
شد کہ توبہ اش نیز قبول نیست و این استہار اکہ خودش از عبارت مذکوره فہمیده در میان
عوام منتشر نموده است و این مطلب موجب کمال تفرقہ مالی و عرضی مولوی خواجہ عابد حسین
شده است پس بفرمائید کہ از عبارت مذکوره خواجہ عابد حسین استنباطی مذکوره فہمیده میشود
یا نہ و بواسطہ این عبارت میشود حکم کرد کہ مولوی خواجہ عابد حسین از مذہب شیعہ خارج شد یا از

وشتم ولعن کنیم واز او برائت وبیزاری بجوییم یا نه جواب این سوال را قربة الی الله مرحمت
بفرمایند تا که مومنین تکلیف خود را بفهمند لا زلتم مع الحق والحق معکم۔

جواب از سرکار شریعتمدار حجة الاسلام والمسلمین آیه الله فی العالمین آقای آقا شیخ فتح الله
الشهیر بشیخ الشریعة الاصبهانی۔

بسم الله الرحمن الرحیم۔ مطالبی که درین ورقه از خواجه عابد حسین نقل شده هیچ وجه موجب
تکفیر وتضلیل او نیست ودلالتی بر آنچه در ذیل از شخصی نقل شده ندارد نه بمطابقه نه التزاماً
با آنکه لازم مذهب مذهب نیست چنانچه در محل خود مقرر است وکسیکه باین کلمات تکفیر مسلمی
نماید اظهار جهل خود نموده ولننقل کلاما للعلامة المجلسی قدس الله روحه فی المجلد السابع
من البحار فیه تایید لبعض ما فی الورقه قال ره واما التفویض فیطلق علی معان بعضها
منفی عنهم علیهم السلام وبعضها مثبت لهم فالاول التفویض فی الخلق والرزق والتربیة
والاماتة والاحیاء فان قوما قالوا ان الله تعالی خلقهم وفوض الیهم امر الخلق فهم یخلقون
ویرزقون ویمیتون ویحیون وهذا الکلام یحتمل وجهین احدهما ان یقال انهم یفعلون
جمیع ذلک بقدرتهم وارادتهم وهم الفاعلون حقیقة فهذا کفر صریح دلت علی
استحالته الادلة العقلیة والنقلیة ولا یستریب عاقل فی کفر من قال به وثانیهما ان الله تعالی یفعل
ذلک مقارنا لارادتهم لظهور صدقهم فلا یابی العقل عن ان یکون الله تعالی خلقهم
واکملهم والهمهم ما یصلح فی نظام العالم ثم خلق کل شیء مقارنا لارادتهم ومشیتهم
وهذا وان کان العقل لا یعارضه کفاحاً لکن الاخبار السالفة تمنع من القول به فیما عدا
المعجزات ظاهرا بل صراحاً مع ان القول به قول بما لا یعلم اذ لم یرد ذلک فی الاخبار المعتبرة
فیما نعلم وما ورد من الاخبار الدالة علی ذلک کخطبة البیان وامثالها فلم یوجد الا فی
کتب الغلاة واشباههم مع انه یحتمل ان یکون المراد کونهم علة غائیة لایجاد جمیع المکونات

وانهم اذا استأنوا امرًا الا یرد الله مشیتهم ولکنهم لا یشاؤن الا ان یشاء الله الی آخر

ما ذکره قدس سرہ وترجومن الله تعالیٰ ان یثبتنا علی سواء الصراط ویجنبنا من

التفریط فی القول والافراط۔ حررہ الجانی فتح الله الغروی

مہر

الاصبهانی المشتهر بشیخ الشریعة عفی الله عن جرائمه القطیعه

محصل ترجمه اوس عبارت عربی کا جو ذیل استفتا مین مذکور ہے۔ جسے جناب شیخ الشریعة

نے علامه مجلسی سے نقل کیا ہے۔ مجلسی علیه الرحمه نے جلد سابع بحار مین یون فرمایا ہی

که تفویض کا کئی معنون پر اطلاق ہوتا ہے بعض معانی کا انتساب آئمه علیہم السلام سے

نا درست ہے اور بعض اونکے لیے ثابت ہین منجمله اونکے خلق اور رزق اور تربیت اور

مارنے اور جلانے مین تفویض جیسا که ایک فرقه قایل اسکا ہوا ہے که خدا نے آئمه

علیہم السلام کو خلق کیا اور تمام مخلوق کے امور اونکے حواله کیا اب وہی پیدا کرتے ہین

اور وہی مارتے ہین اور جلاتے ہین یه سمجھنا بھی دو صورتون سے خالی نہین یا یه

کہین که ان سب باتون کو آئمه ع اپنی قدرت اور اپنے ارادے سے کرتے ہین اور

حقیقة خود وہی فاعل ان چیزون کی ہین پس اسمین شک نہین که یه کفر صریح ہے بلکه

علاوه استحاله نقلیه کے محال عقلی بھی ہے کسی عاقل کو تامل اور شک کفر مین ایسے

خیالات والون کے نہونا چاہیے پس یه امر تو قابل العقل ہی نہین رہا یه که اس طرح پر

سمجھین که خدا ان افعال کو آئمه ع کے اراده کے مقارن اونکی سچائی ظاہر کرنے کے لیے

واقع فرمائی گو یه بات عقل مین آتی ہے که خداوند عالم اون حضرات کو تمام مصالحه ومفاسد

پر مطلع کردی اور رشته نظم عالم اونھین کے ہاتھ مین دیدی که ہر چیز کو اونہین کی مشیت

اور اراده کے مقارن خلق کرے عقلاً تو یه محال نہین پر اخبار واحادیث مین اسکی نفی

وارد ہے ہان مقتضاے معجزنماے یه ضرور ہے که عند التحدی جب آئمه کسی امر کا اراده

فرماتین تو مقارن اونکے اراده کی خدا سے اوس فعل کا ظاہر ہونا ممکن کیا بلکه من باب

لطف واجب ہوگا اور ہر فعل مین مقارنت کا اعتقاد بیوجہ ہے بلا مدرک معتبر اعتقاد
مقارنت قابل اعتقاد نہین اور وہ روایات جو کہ متکفل ان عقائد کے ہین غلات
وحشویہ کے ہین وہ اونکے مدعی ہین نہ شیعہ بر فرض صحت قابل توجیہ ہین اور محامل
صحیحہ اونکی یہ ہوسکتی ہین کہ غایت ایجاد خلق آئمہ علیہم السلام ہین اگر وہی وہ بزرگوار ہین
کہ جنکی اطاعت اہل آسمان و زمین پر فرض ہین اور کون چیز اونکی فرمان برداری سے
باہر ہے جمادات تک تو باذن خدا اونکے مطیع ہین اور جب وہ کسی چیز کو چاہتے ہین
خدا اونکے ارادہ کو نہین ٹالتا گا ... مشیت خدا قدم بھی آگے نہین بڑھاتے اور
... ہے مگر وہی جو کہ خدا چاہتا ہے — انتہی

جواب از سرکار شریعتمدار آیۃ اللہ فی العالمین وحجۃ لبالغۃ علی الناس اجمعین آقائی آقا شیخ عبد اللہ
المازندرانی تلمیذ حضرت شیخنا الاجل المرتضی قدس سرہ -

بسم اللہ الرحمن الرحیم آنچہ در این ورقہ ترجمہ شدہ است از کلام خواجہ عابد حسین زادہ اللہ
تعالی زہدا و شرفا و ترویجا و عزا ملاحظہ شد ہیچ دلالت بر کفر و فسق مشار الیہ ندارد و جناب
مولوی معظم لہ منزہ است از آن نسبتہا کہ باو دادہ اند از انکار مراتب و شئون آئمہ علیہم السلام
عند اللہ تعالی بلکہ در اوائل عبارت اعتراف نمود بانچہ باید اعتراف کرد بقولہ عباد مکرمون
لا یسبقونہ بالقول وہم بامرہ یعملون کلمہ جامعہ و مانعہ ہمین است پس بہ این نسبتہا شخصیکہ
در قلوب ایشان مرکوز است حسد بہ برادر مومن و ملتفت نیستند این مطلب را و جلوہ
مید ہد در نظر او بعض از معانی در کلام برادر مومن و جازم میشود بارادہ او و ترتیب اثر بر آن میکنند
و مترتب میشود بر آن مفاسد کثیرہ و قد سقط بابعد ما بین السماء والارض اعاذنا اللہ
تعالی من ذلک حررہ الاحقر عبد اللہ المازندرانی النجفی -

مہر